

A főnévről

Morfológia
2009/2010.

Definíció

- Alapszófajú szó, mely: élőlényt, élettelen tárgyat (szubsztanciát), gondolati és elvont dolgot, valamint ezek fogalmát jelöli
- Képes szintaktikai és viszonyszós szerkezetek alkotására
- Toldalékolható
- Szintaktikai építőelem

A főnév alakja, szerkezete

- **Lehet:** egyszerű, képzett vagy összetett
- *barát, barátság, kebelbarát*
- **A főnév mint származtatott szófaj:**
főnévből, igéből, melléknévből, határozó szóból

A főnév alakja, szerkezete

- **Főnévből képzett főnevek:**
  - kicsinyítő-becéző képzősök: *gyerekecske, fácska, virágocska, kertecske, emberke, Mari, Peti stb.*
  - foglalkozásnevet jelentők: *kertész, tornász, sebész, boltos, hajós, úszó, órás stb.*
  - intézménynevek: *pékség, személyzet, fodrászat, szabóság*
  - gyűjtőnevek: *akácok, barackok, nádas, hegység,*
  - számjegynevek: *egyes, kettes, hármas stb.*
  - pénz- és mértéknevek: *forintos, százaz*

A főnév alakja, szerkezete

- a) **igéből képzett főnevek** – deverbális főnév
  - cselekvést, történést kif. elvont főnevek: *rohanás, megbetegedés, gyógyulás, bemutató, félelem, csodálkozás stb.*
  - cselekvés, történést eredményét jelölő: *ítélet, felelet, vontatás, iromány*
  - cselekvés, történést eszközét jelölő: *állvány, billentyű stb.*
  - cselekvőt, cselekvés alanyát jelölő: *sielő, korcsolyázó, szabó, nyomozó, kérdező stb.*
  - cselekvés helyét jelölő: *ebédlő, kijárat, vendéglő, uszoda stb.*
  - cselekvés mértékét jelölő: *egy csipet só, egy rakás szemét stb.*

A főnév alakja, szerkezete

- **Melléknévből képzett főnevek:**
  - elvont tulajdonságot jelölők: *okosság, bölcsesség, rosszasság, jóság stb.*
  - állapotot jelölők: *fáradtság, frissesség, egészség, álmatlanság*

Adj + [sÁg]_N → [Adj + [sÁg]_N]_N

Határozószóból képzett főnevek:

Pl. *közelség, távolság*

Adj + [sÁg]_N → [Adj + [sÁg]_N]_N

A főnév alakja, szerkezete

- **Az összetett főnevek:**
valamennyi szóösszetétel fajtájára van példa
  - tárgyas: *porszívó, favágó, porfogó*
  - határozós: *messzelátó, tejberizs, napraforgó*
  - jelzős alárendelések: *lámpaernyő, saktábla, sokszög*
  - jelentéssűrítő összetételek: *lépcsőház, hamutálca, tudományegyetem*
  - mellérendelő összetételek: *apraja-nagyja, ég-föld, árvíz, búbanat*
  - morfológiai típusú összetételek: *délelőtt, délután, földalatti, munkanélküli,*

A főnév morfológiai tulajdonságai

- **1. Jelezés és ragozás**
  - a mondatban betöltött szerepét az esetragok és névutók jelzik
  - legjellemzőbb jelei: számjel, birtokjel, birtokos személyjel (ezeket részletesen)
- **2. Képzése úgy, mint kiinduló (előzmény) szófaj:**
  - a) szófajtartó - kicsinyítő-képző, foglalkozásnév-képző, gyűjtőnévképző, asszonynévképző, -d törtszámnévképző (*negyed, tized*)
  - b) szófajváltó – melléknévképzők, igeképzők (részletesen)

A főnév szerepe a mondatban

- Valamennyi mondatrészi szerepben előfordulhat.
- Állítmány: névszói (névszói-igei) pl. *Péter már orvos.*
- Alanyi: pl. *Péter és Mari a nyári vízi túrára edz.*
- Tárgy: pl. *Biciklit keresek.*
- Határozó: pl. *Az út mellett, a fűben cipipel a tücsök.*
  - Kötött határozó: aszemantikus v. szemantikus
  - Szabad határozó
- Jelző: minőség, mennyiség, birtokos, értelmező

A főnévi alaptagú szintagma

- **1. Szabad bővítmények:**
  - nem minősül vonzatnak,
  - grammatikailag tartoznak egy szóhoz, de nincsen régensük (nincsen olyan alaptagjuk, mely megkívánná a jelenlétüket)
  - lehetnek: határozók v. jelzők (pl. *sok madár van a fán, a piros alma esett le*)
- **2. Kötött bővítmények v. vonzat:**
  - egy régens (=vonzat alaptagja) által megkívánt szintaktikai funkciót tölt be
  - szervesen tartozik az alaptag jelentésszerkezetéhez
  - Lehet:
    - Kötelőző: pl. *jártas vmiben, ragaszkodik vmihez*
    - Szinonim: pl. *ua-ban a jelentésstruktúrában a vonzatok egymás helyébe léphetnek pl. *álmodik vkiről/vkivel, elsőként/elsőként ér a célba**

A főnév határozottsága (determináltsága)

- szerepe van a tárgyas ragozásban akkor, ha 3. személyű határozott tárgy a bővítménye
- **Lehet szófaji természetű:**
  - tulajdonnév mindig határozott
  - bizonyos főnévi névmások
  - köznévi esetén: alaki kitevővel = determinánssal
  - determináns lehet: Jbsz (barátom), Jb (iskolái)
  - önálló szó (határozott névelő: a, Jki szerepű névmás: *ez, melyik, egyik, második, szebbik, legjobb stb.*)
- **Lehet redundáns:** az egyébként is határozott főnév előtt megjelenik a határozott névelő
  - pl: névelő+tulajdonnév: a Bükki, a Duna
  - névelő+Jbsz: a barátom
  - névelő+Jki: ez a kutya, a legjobb falat

A főnév kapcsolata más szófajokkal

- **Kettős szófajúság:**
Fn és Mn egyaránt lehet: *század, kék, svéd, tíz*
Fn és Hat.szó: *reggel, este, éjjel, nappal, délelőtt*
Fn, Mn és Hat.szó (névutó+igekötő is): *közel, távol, messze*
- **Állandósult fn-i értékben szereplő mn-i igenév:** *pörkölt, halott, író, mosdó, fagyalt*
- **fn-ként szereplő megmerevedett igealakok:** *haddelhadd, nemulass, mehetnék*
- **alkalmi szófajváltás**